

Ekonomi Yönetim Politika

Economics Management Politics

Inceleme Makalesi • Review Article

HANNAH ARENDT EKSENİNDE FAŞİZM VE TOTALİTARİZM

FASCISM AND TOTALITARISM IN THE AXIS OF HANNAH ARENDT

Kübra ALAKUŞ KARAARSLAN *

Özet: Bu çalışmanın amacı, 20. yüzyılda etkili olan faşizm düşüncesini Hannah Arendt açısından değerlendirmektir. Arendt'in faşizm ve totalitarizm analizinin demokrasi ve insan hakları çerçevesinde değerlendirilmesi de amaçlanmaktadır. Çalışmada metin analizi yöntemi kullanılmıştır. Makale iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde faşizm kavramı ana hatlarıyla birlikte analiz edilerek Nasyonal Sosyalizm ve bu ideolojiye öncül niteliğindeki İtalyan Faşizmi karşılaştırılmıştır. Bu bölümde aynı zamanda ideolojilerin egemenlik kavramıyla ilişkisi incelenmiştir. Ardından faşizmin totalitarizmden farkları ve benzerlikleri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise faşizmin Arendt'in düşüncesinde anlamı ve değeri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu belirleme yapılırken Arendt'in kamusal alan ve toplumsal yönelimlerin temelleri üzerinde durulmuştur. Makalede, Arendt'in faşizm eleştirisinin siyasal düşünceye özgün katkısı ileri sürülmüştür. Kamusal alanla ilişkili olarak politığın kaybının baskıcı rejimlerin oluşumuna kapı açması vurgulanmıştır. Faşizm de bu kapıdan toplumsal bir çıkışı yakalayabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hannah Arendt, Faşizm, Totalitarizm, Şiddet, Siyaset

Abstract: The purpose of this presentation is to evaluate the fascism ideas that were influential in the 20th century from Hannah Arendt's perspective. It is aimed to evaluate Arendt's analysis of fascism within the framework of democracy and human rights. Text analysis method was used in the study. The article consists of two parts. In the first part, the concepts of fascism is analyzed in its main lines and National Socialism and Italian Fascism, which is the predecessor of this ideology, are compared. At the same time, ideologies are independent of each other due to their dominance characteristics. Additionally, the differences and similarities of fascism from totalitarianism are discussed. In the second part, the meaning and value of fascism in Arendt's thought is tried to be determined. While making this determination, the foundations of Arendt's public sphere and social indicators were emphasized. In the article, it is emphasized that Arendt's critique of fascism is a unique contribution to political thought. It is emphasized that the loss of politics as the acquisition of public space opens the door to the formation of the oppressive regime. Fascism was also able to achieve a social exit through this door.

Keywords: Hannah Arendt, Facism, Totalitarianism, Violence, Politics

Giriş

Toplumsal bir yaşamı farklılıklardan arındırılmış olarak düşünmek yanlıştır. İnsanoğlu var olduğu günden bu yana bireysel farklılıklarıyla ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla bireysel farklılıkların bütünü oluşturulan toplumsal yapılar ancak bu farklılıkları kapsayan ve kabul eden üst bir çatı gibi düşünülebilir. Devlet ve siyasal yapılanma toplumsal ihtiyaçlara cevap verirken yine bu minvalde şekillenmelidir. Ancak bazen her toplumsal yaşam bu farklılıkları kapsayıcı bir formda ilerlemez. Dünya üzerinde yaşanan bazı gelişmeler insanları farklılıklarıyla var

* Öğretim Görevlisi , Bursa Polis Meslek Eğitim Merkezi
ORCID: 0000-0002-3748-3128 Kubra-alakus@hotmail.com
Received/Geliş: 26 Nisan 2024
Accepted/Kabul: 19 Aralık 2024
Published/Yayın: 27 Aralık 2024

olmalarına imkân tanıyacak bir siyasal pozisyon alabilirken bazen de bu farklılıkları toplumsal yapı içerisinde ideolojik araçlarla eriterek tek tip bir toplumsal forma çevirebilmiştir. Faşizm tam da bu tarzda toplumsal yapı dinamikleriyle gelişmiş, büyük kitlelerde yankı bulmuş bir ideolojidir.

Modern çağın en önemli sorunlardan biri de toplum içerisinde bireylerin farklılıklarını yansıtılma noktasındaki problemler ve bu problemlerin yol açtığı çeşitli çıkmazlardır. Hannah Arendt insanların farklılıklarını ifade etmede kamusal alan ve özel alan ayrımı üzerine önemli çalışmalarda bulunmuştur. Arendt'e göre modern devlet düzeninde insanlar kamusal alanda kendi kimliklerini ve farklılıklarını özgürce açıklayamadıklarında özel alana yönelerek kitle toplumu şeklinde farklı bir toplumsal form oluşturmaktadırlar. Kitle toplumu kişilerin toplumsal alanda özgürce kendilerini ifade edebildikleri alan olarak tanımlanmamaktadır. Böyle bir durumda gelişim gerçekleşmeyeceği için toplumlar totaliter yönetimlere yönelmeye meyledebilmektedir. Eski Yunan devlet tasavvurundaki polis¹ düzenine atıf yapan Arendt doğrudan demokrasi modelinde olduğu üzere insanların kamusal alanda özgür bir şekilde kendi kimliklerini açıklayabildiklerini ifade etmektedir.

Arendt kamusal alanda insanların aktif eylemde bulunmasıyla yeni fikirlerin ortaya çıkabileceği ortamın da sağlanacağını düşünmektedir. Toplumsal düzeni *emek, iş ve eylem* olarak ayıran Arendt emek ve işin modern çağda politik eylemin önüne geçmesiyle tehlikeli bir çıkmazın oluştuğunu vurgulamaktadır. Bu yer değiştirme politik olan ile ekonomik olanın yer değiştirmesi olarak açıklanmaktadır. İnsanların ekonomik özel alana yönelmeleri ve kamusal alandan çekilmeleri, onların düşünme yetilerini olumsuz etkilemektedir ve kamusal geri çekilmeyle sonuçlanmaktadır (Arendt, 1994: 90). Böylesi bir ortamın varlığı totaliter ve faşist ideolojilerin gelişiminde kendine zemin bulmakla sonuçlanabilmektedir. Totaliter rejimlerin yükselmesine dikkat çeken Arendt'in düşüncelerini faşizm üzerinden okumak mümkündür. Modern dönem üzerinden faşizmi ve totalitarizmi anlamak olması muhtemel tehditleri analiz etmeye yardımcı olacak bir kapı aralamaktadır.

Çalışmanın konusu faşizm ve totalitarizmi Hannah Arendt'in bakış açısından ele alarak bu iki düşünce arasındaki ilişkiyi incelemektir. Hannah Arendt faşizmi totalitarizm olarak tanımlamamıştır. Ancak iki düşünce arasındaki yapısal benzerlikler ve özellikle totalitarizmin oluşum sürecindeki temel faktörler faşizmi anlamakta ve faşizmin kurucu unsurlarının varlığının fark edilmesinde önemli bir kapı aralamaktadır. Çalışmada Nasyonal Sosyalizm ve İtalyan Faşizmi temelinde bir karşılaştırma yapılmaktadır. Her iki ideolojinin siyasal yönetim pratikleri ve toplumsal etkilerinin benzer olması gibi nedenlerden dolayı örneklem olarak İtalyan Faşizmi ve Nasyonal Sosyalizm seçilmiştir. Aynı zamanda İtalyan Faşizminin Nasyonal Sosyalizm ideolojisine öncül olma niteliği, her iki devletin totaliter devlet yönetimi benimsemiş olması, kitle manipülasyonu ve propaganda, demokrasiye ve liberalizme karşıtlık durumu, militarizm, şiddet ve lider kültü gibi ortak karakteristik özellikler örneklemin bu iki ideoloji örneği olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Çalışmada kavramsal analizlerin ve karşılaştırmaların ardından Hannah Arendt'in düşünceleri temelinde bir analiz sunulmaya çalışılmıştır.

1.Kavramsal Olarak Faşizm İdeolojisi

İdeolojiler özünde insanları mutlu etmek adına ortaya çıkmıştır. Siyaset teorisinin üç temel kavramı birey-toplum-devlettir. Her bir ideoloji bu kavramlardan birini merkeze alarak dünyayı tanımlamaya çalışmaktadır. Bu amaç doğrultusunda gelişen bazı ideolojiler hayatta kalmak adına ya da kendilerini kabul ettirmek adına şiddete müracaat etmiştir. Bu başvuru kimi ideolojiler için tarihsel dönüşümlerden kaynaklı kimi ideolojiler için ise temel ilke olarak yer almıştır. Şiddeti

¹ Arendt'in kullanımındaki polis kelimesi kent devleti kelimesini tam anlamıyla karşılamamaktadır. Polis kent devleti içerisinde yer almış olan bir alandır. Genel anlamda yurttaşların konuşmalarından ve birlikte eylemde bulunmalarından kaynaklanan bir örgütlenme biçimi şeklinde düşünülmektedir (Arendt, 1994: 271-272).

temel ilkesi olarak kabul eden ideolojilerden biri de faşizmdir. Faşizmi diğer ideolojilerden ayıran özelliklerden biri de ortaya çıkışından itibaren bir çeşit şiddet ideolojisi iddiası taşımasıdır. Bir anlamda ideolojiyi kötü bir şeye dönüştüren tek ideoloji faşizmdir (Vincent, 2006).

“Faşizmin gerçek amacı yalnızca iktidarı ele geçirmek ve ülke çapında karşı konulmaz yönetici olarak faşist seçkinleri oluşturmaktır. O -lider- olmadan kitleler harici temsilden yoksun kalırlar ve biçimsiz bir sürü olurlar; kitleler olmadan lider bir hiçtir. Bu karşılıklı bağımlılığın bütünüyle farkında olan Hitler bir keresinde, SA'lara seslendiği bir konuşmada bunu ifade etmişti: Neyseniz benim sayemde osunuz; ben de neysem sizin sayenizde oyum.” (Arendt, 2021a: 66-67).

Faşizm modern dönemde hayata olumsuz anlamda etki etmiş bir ideolojidir. Faşizm kavramı günlük hayatta sık kullanılan bir kavramdır. Özellikle milliyetçilik kavramı ve faşizm arasındaki benzerlikler milliyetçilik kavramının faşizm gibi algılanmasına sebebiyet verebilmiştir. Ancak her türlü baskıcı davranışı faşist bir tavır olarak nitelemek doğru olmaz. Bu bakımdan faşizmin ne olduğunu anlamak önemli bir meseledir. Faşizm liberalizme ve demokrasiye temelden karşıdır. Arendt faşizmi milliyetçilik bağlamında ekonomik ve ulusal kararların özdeşleşerek toplumsal statünün ulusal kimliğe bağlılığıyla ilişkilendirmiştir. Artık bir devlette birleştirici rolü olan siyasal partiler bölücü kimliği de içlerinde barındırmıştır. Ancak bu bölücülük ulusal kimliğe bürünen tek partinin çatışan çıkarların tek kurtuluşu olarak ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır, “O nedenle, ulus-devletlerde birleştirici bir güç olan milliyetçilik burada derhal, sonuçta ulus-devletlerdekiyle karşılaştırıldığında partilerin yapısında tayin edici bir farklılığa yol açacak olan ulusal bir bölünme ilkesi haline geldi.” (Arendt, 2018a: 242).

Faşizmi anlamak özellikle somut örnekler üzerinden okuma yapıldığında daha net sonuçlar vermektedir. Bu bakımdan faşizm iki önemli örnek model üzerinden anlaşılabilir. Almanya’da ortaya çıkan Nasyonal Sosyalizm modeli Hitler dönemi faşizm başlığı altında incelenmektedir. Ancak faşizmin Nasyonal Sosyalizm ile aynı şey olmadığı da düşünülmektedir. “Faşizm hiçbir biçimde nasyonal sosyalizme benzemez. Beriki köklere dek derinlere inerken, öteki yalnızca yüzeysel bir şeydir... "Faşizm ve nasyonal sosyalizm birbirinden kökten farklı iki şeydir. ... faşizm ve nasyonal sosyalizm ruhsal ve ideolojik hareketler olarak kesinlikle kıyas kabul etmezler.” (Arendt, 2021a: 41). İtalya faşizmi de bir diğer örnek olarak gösterilebilmektedir.

Her iki örnek de İkinci Dünya Savaşı dönemine denk gelmektedir (Sternhell, 2012: 13). Bu dönemin toplumsal koşulları faşizm okumasında dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur. Özellikle savaş sonrası dönemde yaşanan kayıplarla beraber 1923 Hiperenflasyonu ve 1929 Büyük Buhran’ı gibi büyük ekonomik bunalımlar halkın siyasi yönelimini oldukça etkilemiştir. Her iki hareket de demokratik bir yönetimin içinden çıkıp demokrasiyi ortadan kaldırmaya yönelik toplumsal eylemlerle sonuçlanmıştır. Yaşanan ekonomik sorunlara ve sefalete mevcut siyasal yönetimin çözümde yetersiz kalması ve siyasal istikrarsızlıklar bu iki hareketin problemleri çözme vaatleriyle birlikte yükselişine ön ayak olmuştur. Özellikle Almanya’da halkın Bolşevik Devrimi’nin etkilerinden korkması siyasal arenada sol kanadın güçlenmesi karşısında halkın aşırı sağ kanada yönelmesiyle sonuçlanmıştır. Dolayısıyla halkın demokratik kurumlara güveninin azaldığı bu dönemde Hitler kurtarıcı rolünü üslenerek ortaya çıkmıştır (Arendt, 2021a: 73). Nitekim dönemin kaotik ortamında faşizmin sunduğu “hızlı çözümler” diğer yönelimlere nazaran muhafazakar halk destekçileri tarafından daha cazip karşılanmıştır. Her ne kadar hoşnutsuzluk olarak algılansa da faşist, yarı faşist ve totaliter yönetimler toplumda kitlelerin desteğiyle yükselmektedir (Arendt, 2021a: 9).

“İşsizlerin statükodan ve Sosyal Demokrat Parti yönetiminden, malı elinden alınmış küçük mülk sahiplerinin merkez ya da sağ partiden, orta ve üst sınıf üyelerinin geleneksel aşırı sağdan nefret etmeleri, bu yeni korkutucu negatif dayanışmanın doğuşu için pek önem taşımaz. Almanya’da ve Avusturya’da genel olarak hoşnutsuz ve umutsuz bu insan kitlesi, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra askeri yenilginin bölücü sonuçlarına enflasyonun ve

işsizliğin eklenmesiyle hızla büyüdü; bu kitle tüm halef devletlerde büyük oranda var oldu ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa ile İtalya'da aşırı hareketleri destekledi.” (Arendt, 2021a: 51).

Yine de her iki örnekte de partiler iktidara geldiklerinde halkın taleplerine uygun tedbirlerde ve ekonomik iyileştirmelerde bulunmuşlardır. Savaş koşullarının ardından faşizm sosyal demokrasiden daha çok etki alanı bulmuş ve güçlenmiştir. Faşizm çeşitli çıkarları birleştirme ve dayanışmaya dayalı ortak yaşam modeli sunmaktadır. Bu koşullar sosyal demokrasiye de faşizme de kapı açma potansiyeline sahiptir. Faşizm müzakereyi ve kamusal alanı yok edecek şekilde demokrasiyi ortadan kaldırır ve otoriter baskıcı yönetimle çözümler bulmaya çalışır (Kymlicka, 2016: 404). Arendt tam bu dönemde sosyal sınıfların ihtiyaçlarına cevap verme meylili hareket eden tek partili faşist yönetimlerin hâkimiyetlerini de savaş şartlarıyla ilişkilendirmiştir.

“Devletin kurumlarına saldırdığı ve sınıflara seslenmediği için her hareketin herhangi bir partiden çok daha fazla şansa sahip olduğu iki savaş arasında durum buydu... Avrupa parti sisteminin çöküşü, Hitler'in iktidara gelmesiyle gösterişli bir tarzda gerçekleşti. İkinci Dünya Savaşı patlak verdiği sırada, Avrupa'daki ülkelerin çoğunluğunun çoktan diktatörlüğün belli bir biçimini benimsemiş oldukları ve parti sistemini rafa kaldırdıkları; yönetimde meydana gelen bu devrimci değişikliğin çoğu ülkeyi devrimci kargaşalar yaşanmadan etkisi altına aldığı, bugün kolayca unutulmaktadır.” (Arendt, 2018a: 245-147).

Faşizm lideri önemseyen bir ideolojidir. İtalyan faşizminde Mussolini ve Nasyonal Sosyalizmde Hitler önemli liderler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki harekette de lider/karizmatik lider önemli ve belirleyici bir konumdadır. Faşist rejimlerde liderler partilerin destekleriyle hâkimiyet alanlarını kurabilmişlerdir. İçinde bulunulan dönemin koşullarını da göz önünde bulundurarak Arendt bu durumu “Avrupa’da, üyeleri Nazilerle işbirliği yapmamış tek bir parti bile yoktu.” şeklinde ifade etmiştir. Aynı zamanda parti desteklerinin faşizme etkisini kendi şaşkınlığıyla ifade etmiştir.

“Hitler öncesi Almanya'sında parti sisteminin çökmesi, gerçeklikte, görünüşte olduğundan çok daha farklıydı. Bu durum, tamamen yeni ve karmaşık kitle propaganda biçimlerinin bütün partilerce benimsendiği 1932'deki son başkanlık seçimlerinde kendini gösterdi. Adayların seçimi bile başlı başına garipti. Parlamenter sistemin zıt taraflarında duran ve birbirleriyle savaştan iki hareketin kendi adaylarını (Naziler Hitler'i, Komünistlerse Thalmann'ı) ortaya sürmesi doğal bir şey olsa da, diğer bütün partilerin ansızın tek bir aday üzerinde anlaşabilmiş olmaları çok şaşırtıcıydı.” (Arendt, 2018a: 249).

Ancak yine de bu sistemin işleyişinin arkasında Arendt, korkunun varlığını vurgulamaktadır: “Bütün adayların taraftarlarının başvuruğu bu garip tek biçimliliğin ardında şöyle örtük bir varsayım yatmaktaydı: Seçmen sandığa korktuğu -Komünistlerden, Nazilerden ya da statükodan korktuğu- için gidecektir” (Arendt, 2018a: 251).

Korku yerini zamanla sorgulamadan kabullenmeye bırakmaktadır. Tüm bu süreçte tahakkümcü bir yönetimde lider toplumun desteğini aldıktan sonra neredeyse kusursuz bir şekilde karar verici olarak algılanmaya başlanmaktadır. “Bundan böyle bir kitle önderinin temel niteliği, onun sonu gelmez yanılmazlığıdır; kitle lideri asla hata yaptığını kabul etmez.”² (Arendt, 2021a: 105). Tahakkümcü yönetimler liderin aynı zamanda bulunduğu dönemde ortaya çıkaran ekonomik bunalım gibi toplumsal koşullarda problemlere çözüm arayışlarının da talebini ortaya çıkartmaktadır. Bu durumu totaliter ya da faşist lider sosyalizmin yöntemlerinin bazılarından

² Parti üyelerinin yeminleri arasında Organisationsbuch der NSDAP’da sıralananlardan ilki şöyledir: Führer her zaman haklıdır. 1936’da yayımlanmış baskı, s. 8. Ancak, Dienstvorschrift für die P.O. der NSDAP, 1932, s. 38 bunu şöyle ifade eder: Hitler’in karan kesindir!. Söyleyişteki olağanüstü değişikliğe dikkat edin (Arendt, 2021a: 105).

faydalanarak çözümlenmeye çalışmaktadır. “Totaliter hareketler, sosyalizmin ve ırkçılığın yararçı içeriklerinden yani bir sınıfın ya da ulusun çıkarlarından kurtularak onları kullanır” (Arendt, 2021a: 105).

Dönemin toplumsal koşulları yaşanmakta olan ideolojilerin gelişimi de etkilemektedir. Faşizm için milliyetçilik ve sosyalizm düşünceleri bir araya gelmiştir. Milliyetçiliğin bütünlük ve birlik ihtiyacına olan cevabı ve sosyalizmin dayanışma ve eşitlik tezleri bir araya gelerek bir ideoloji ortaya çıkmıştır. Milliyetçilik kavramı bu iki olgunun sentezi şeklinde daha fazla öne çıkmaktadır. Yine dönemin toplumsal koşulları bu ideolojinin vücut bulmasında etkili olmuştur. Birinci Dünya savaşı sonrası hesaplaşmalar faşizmin oluşumunda önemli bir etkiye sahiptir (Griffin, 2014: 24). Almanya'nın yenilgisi sonrası rahatsızlığı ve bütünlüğün dağılımı ile İtalya'nın beklentilerinin karşılanamaması sorunu da faşizmin gelişimi adına etkilidir. Bu anlamda bütünlük ihtiyacının savaş sonrası ortamda daha etkili olduğu anlaşılmaktadır. Nasyonal Sosyalizm biyolojik ırkçılık ve biyolojik determinizm üzerinden bir milliyetçilik anlayışı sunar (Sternhell, 2012: 16-46). Bu düşüncede saf bir millet kurma düşüncesi hâkimdir. Nasyonal Sosyalizmde Yahudi düşmanlığı ön plandadır ve saf ırk dışındaki *hastalıklı ırkların* ayıklanması düşüncesi bulunmaktadır.

İtalyan faşizminde milliyetçilik güçlüdür ancak kana dayalı bir ırkçılık anlayışı yoktur. İtalya modelinde devlet ön plandadır ve belirleyici bir konumdadır. Nazi faşizmi hem devletin mutlak gücünü hem milliyetçiliği ön plana çıkarmıştır. Devlet milletin yansıması olarak algılanmalıdır. Alman modelinde resmi bir devlet yapılanması vardır. Ancak yapılan insan zulümleri gizli yapılanmalarla gayri resmi şekilde yürütülmüştür (Griffin, 2014: 170). Her iki örnekte de tek parti aracılığıyla bir egemen otorite oluşturulmuştur. Arendt Nazi Almanya'sı ve Mussolini İtalya'sı arasındaki parti ile ilişkili faşizmi şu sözlerle açıklamaktadır:

“Mussolini'nin korporatif devlete getirdiği yorum, sınıflara bölünmüş bir toplumda malum ulusal tehlikelerin yeni bir bütünleşmiş toplumsal örgütlenmeyle üstesinden gelme ve ulus-devletin üzerinde dayandığı devlet-toplum antagonizmasını toplumu devlete dahil etmek suretiyle çözüme yönünde bir girişimdi. Partiler üstü bir parti olan faşist hareket, bir bütün olarak ulusun çıkarlarını temsil ettiğini iddia ettiğinden, devlet aygıtını eline geçirdi, kendini en yüksek ulusal otoriteyle özdeşleştirdi ve bütün halkı devletin bir parçası yapmaya çalıştı. Ancak, kendini devletin üstünde olarak düşünmedi; önderleri de kendilerini ulusun üstünde görmediler. Faşistlere gelince, onların hareketi iktidarın ele geçirilmesiyle, en azından iç politika açısından sona ermişti; hareket, hareketini şimdi, ancak emperyalist genişleme ve tipik emperyalist macera anlamında dış politika alanında sürdürebilirdi. Hatta iktidar ele geçirilmeden önce bile Naziler, hareketin sadece partiyi iktidara taşımaya hizmet ettiği bu Faşist diktatörlük biçiminden kesin olarak uzak durdular ve bunun sonucu olarak, partinin tersine hiçbir kesin, sıkı sıkıya belirlenmiş amaçları olmaması gereken hareketi yürütmek için partiyi kullandılar” (Arendt, 2018a: 240-241).

Arendt bu gizli yapılanmayı gizli polis olarak ifade etmiştir. Arendt totaliter yönetimlerin karakteristik bir özelliği olarak gizli polisi totaliter iktidarın merkezine yerleştirmektedir. “Totaliter hareketler iktidara yükselişleri sırasında gizli toplulukların belli örgütlenme özelliklerini taklit ederler, yine de kendilerini güpegündüz inşa eder, ancak egemenlik kurmalarından sonra gerçek gizli bir toplum yaratırlar. Totaliter rejimlerin gizli topluluğu, gizli polistir.” (Arendt, 2021a: 217, 241). Totaliter devletlerin yönetim politikalarında nihai bir dünya devleti tasavvuru oluşturulmaktadır. Bu tasavvur totalitarizmin temel iddiası olan küresel egemenlik kurma iddiasıyla ilgilidir. Bu anlayış kapsamında yönetim, kurbanlarına vatana ihanet eden suçlu isyancılar muamelesi yaparak nihayetinde işgal edilen bölgelere silahlı kuvvetler yerine gizli polis aracılığıyla yönetmeye çalışmaktadır (Yazıcı, 2018: 198). Gizli polis anlayışı baskıcı yönetimlerde halkın arasına gizlenmiş ve her an ifşada bulunacak korkusu da yaratmaktadır. “Komplocu gizli toplulukların işleyişi ve onunla savaşmak üzere örgütlenmiş gizli polis arasındaki esaslı yakınlık yüzünden, küresel bir komplo yalanına yaslanmış, küresel

egemenlik kurma amacı taşıyan totaliter rejimler nihayetinde tüm iktidarı polisin ellerinde toplar.” (Arendt, 2021a: 155).

Faşizm esasında bir siyasal iktidarlık iddiasıyla kendini göstermektedir. Siyasal iktidar anlamında egemenlik kavramı, yetkin bir devlet aracılığıyla formüle edilmektedir. Devlet olgusu toplumsal yaşamla birlikte ideolojik tasarımları da içinde barındırmaktadır. Bir devlet belirli bir ideoloji sistematiği kapsamında örgütlenebilmektedir. Dolayısıyla devletleri ideolojilerin siyasal iktidar anlayışlarıyla ilişkilendirmek mümkündür. Egemenliğin ve devletin tamamen kötü bir şey olduğunu ve hakları ihlal edici bir mekanizma olduğunu savunan anarşizmin egemenliği tamamen reddetmesindeki ilişki kadar faşizmin de ilişkisel bağlamını bir egemenlik tasviri üzerinden yaptığı anlaşılabilir. Aynı şekilde egemenliğin tezahürü liberal devlet anlayışında etkisi toplumsal hayattan mümkün olduğunca uzaklaştırılmaya ve azaltılmaya çalışılması gereken bir olgu olarak anlaşılabilir. Dolayısıyla egemenlik kavramı da nasıl yorumlandığı ve kullanıldığıyla alakalı olarak ideolojilerle doğrudan ilişkilidir.

Schmitt bu anlamda önemli bir isimdir. Rousseau’ya göre egemenlik sınırlanamaz, kuşatıcı ve bölünmezdir özellikle halk egemenliği kavramı ön plandadır (Rousseau, 2010: 24-25). Schmitt aynı Rousseau gibi egemenlik kavramının sınırlanamaz oluşunu mutlaklık (mutlak güç) ekseninde ifade etmektedir (Uslu, 2020: 19). Schmitt’e göre egemen, istisnai olanın ne olduğuna karar verendir. Schmitt hukukun üstünlüğü anlayışının bir yanlısı olduğunu düşünmektedir. Egemen hukukun arkasına gizlenmiş asli güçtür. Dolayısıyla egemen, hukuku ötesine geçebilmektedir. Schmitt egemen bir otorite olmadan işleyen bir hukuk sisteminden bahsedilemeyeceğini düşünmektedir (Schmitt, 2020: 12-42). Egemen hukuku askıya alandır ve hukukun dışına çıkabilir. Egemen, kimin dost kimin düşman olduğuna da karar verendir (Schmitt, 2014: 14-16). Schmitt’e göre siyasal, devletten önce gelmektedir ve her türlü hukuki kararı siyasal karar belirlemektedir. Egemen burada en üstün “güç” olarak ortaya çıkmaktadır.

Demokratik devletlerin liberal anayasalarında yer alan olağanüstü hal durumundaki uygulamalara bakarak Schmitt’in tezinin doğruluğu anlaşılabilir. Burada egemen açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Normal hukuki ve liberal düzende egemenin varlığı belirsizdir. Egemen hukukun ve kuralların ardında adeta görünmez olmuştur. Hukukun kendisi olağanüstü yönetim kavramını kabul ederek, hukukun askıya alınması sürecini hukukileştirmiştir. Tam bu noktada egemen güç hukuku askıya alarak olağanüstü dönemde kendi varlığını açık etmektedir (Schmitt, 2020: 20). Ancak olağanüstü hal durumlarında egemenin varlığı net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Egemen en üstün iktidar demektir ve en önemli özelliği siyasal tayini belirleyen dost düşmana karar vermektir. Kimin dost kimin düşman kimin yaşayacağına ve kimin ölümüne karar verme gücü egemeni varlığın anlaşılmasını sağlamaktadır. Egemenliğin temel mantığı bu şekilde anlaşılabilir. Egemenliğin mantığını anlamak faşizmin anlaşılmasına da kapı açmaktadır. Egemenin aşkın ve kolektif yapısı faşizmin lideri için aranılan pozisyonu direkt olarak temellendirmeye yetmektedir. Lider hukuku esas olarak hareket edebilmektedir ve aynı zamanda hukukun dışına çıkabilme tekeli elinde bulundurmaktadır. Nitekim Hitler ve Mussolini örnekleri egemenliğin faşizmde nasıl kullanıldığının anlaşılmasında önemli ipuçları sunmaktadır. Schmitt’in egemenin varlığını olağanüstü hal durumlarında açıkça ortaya koyduğunu belirtmesi egemeni en üstün “güç” olarak ortaya çıkartmaktadır. Bu bağlamda Schmitt’in egemenlik anlayışı, faşizmin temel mantığını anlamak için de bir anahtar sunmaktadır.

Egemenliğin mantığını anlamada önemli ve meşhur bir düşünür Agamben’dir. Agamben-Kutsal İnsan’ı çıplak hayat olarak tanımlamaktadır (Agamben, 2001: 101). Agamben *homo sacer*³

³ Homo sacer Roma hukukuna göre öldürülebilir ama kurban edilemeyen insanı ifade etmektedir. Agamben’e göre egemenin olduğu her yerde egemen kendi homo sacer’ini yaratır. Agamben ile egemenin hastanelerde, toplama kamplarında mülteci kamplarında özneleri ölüme terk edildiğini analiz etmek gerekmektedir (Aksoy, 2016: 16).

kavramıyla hukukun ne içinde ne dışında olunan durumu ifade eder. Hukukun korumasının olmadığı içerde mi dışarda mı bilinmeyen sınır durumdur kutsal insan ve aynı zamanda siyasi korunmanın dışında bulunulan durumu ifade eder. Çıplak hayatı somut bir şekilde toplama kamplarında ve mülteci kamplarında görüleceğini belirten Agamben, insanların orada hiçbir güvencesi olmadığını altını çizmektedir. Çünkü Agamben egemeni/iktidarı ancak insanların her türlü haklarından mahrum eden ve tahakküm uygulayan bir şeyden ibaret olduğunu düşünmektedir (Patton, 2007: 204). Korumanın olmadığı sözde hukuki düzendir bu durum. Egemen, karşısında bütün insanların çıplak hayat konumunda olduğu üst varlıktır. Faşizmin egemenliğe adadığı kutsallık bağlamında artık lider belirlediği düşmana uygun gördüğü yok edici davranışların meşru kabul edilmesini onaylayabilmektedir ve burada liderin karşısında bulunan hangi grup olursa olsun haklarının gaspı kaçınılmaz olacaktır. Nazi Almanya'sı döneminde Yahudiler için uygulanan insan hakları ihlalleri, toplama kamplarında yaşananlar da dâhil olacak şekilde, Alman halkı için meşru kabul edilmiş bir olgu haline dönüşmüştür. Halkın Hitler'e verdiği büyük destek bu düşünceyi kanıtlar niteliktedir. Burada egemene açık bir itaat söz konusudur. İnsanların yaşam ve ölümlerine karar veren egemenin varlığı somut bir şekilde oldukça belirgindir.

Totaliter rejimler ile demokrasi dışı olan diğer rejimler arasındaki fark "yönetimlerinin ideolojik yapıları" üzerinden anlaşılmalıdır (Marquez, 2019: 72). Totaliter rejimler sistematik olarak mükemmel bir toplum yaratmak adına hem gerekli bir ideolojiye (Leninizm, Marksizm, Faşizm veya Nasyonal Sosyalizm gibi) hem de belirlenen ideolojiyi hayata geçirecek siyasi kontrol ve takip yeteneğine eş zamanda sahip olmak zorundadır. Dolayısıyla bu iki durum var olmadan totaliter rejimin pekişmesi ve oluşması mümkün değildir (Kalaycıoğlu, 2014: 27). Aynı zamanda hem Almanya hem de İtalya tecrübelerinin totaliter rejim olmanın bu iki gerekli unsurunu aynı zamanda gerçekleştirme hedefini uzun ömürlü hale getirememiştir. Ancak yine de totaliter ideal tip durumuna en yakın rejim Alman Nasyonal Sosyalizmi olduğunu söylemek mümkündür (Costa Pinto, 1991: 2).

İtalyan faşizmi Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı arasında yaşanmış bir dönemi kapsamaktadır. İtalya, Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın yanındayken taraf değiştirmesi üzerine kazanan devletler arasında görünmesine karşın esasında çok fazla kayıplar vermiştir. İtalya St. Jean de Maurienne anlaşmasına Rusya'nın onay vermemesiyle beklediği savaş kazanımlarını alamamıştır. Savaş sonrası ekonomik ve siyasi karışıklıkların etkisi Mussolini'nin faşist hareketlerinin gelişmesinde önemli etkilere sahiptir. İstikrarsız siyasi rejimin ve ekonomik sorun baş gösterdiği toplumsal koşullarda sosyalist düşünceler de kazanım sağlamıştır. Benito Mussolini yönetiminde başlayan faşist hareketler liberal demokrasiye ve sol akımlara karşı milliyetçi retoriğe dayalı bir pozisyonda ortaya çıkmıştır. Saldırgan bir milliyetçilik esasında şekillenen İtalya faşizmi güç kullanımına dayalı stratejiler ortaya koymuştur. Aynı zamanda İtalya'nın Avrupa devletlerinden biri sayılma arzusuna Roma İmparatorluğunun güçlü dönemlerine ithaf yapılarak İtalyan halkının milliyetçi hislerine Mussolini faşizmi usta bir şekilde hitap etmiştir (Sander, 2004: 25). Yine Alman faşizminde de savaş sonrası kaybedilmiş hissinin karşısında Alman halkı aşırı milliyetçi pozisyona getirilmiştir.

Benito Mussolini 1922 yılında başbakan seçilmesinden önce siyaset hayatına başladığı sosyalist eğilimi bırakıp faşist bir eğilime kaydığı gözlemlenmiştir. Seçilmesinin ardından ilk olarak seçim kanununu değiştirmiş ve kendi iktidarını sağlama almıştır. Kolluk kuvvetlerine geniş yetkiler vermesi dolayısıyla İtalya'yı bir anlamda polis devletine çevirmiştir. Basın özgürlüğünü engelmış, her türlü grevi yasaklayarak sendikaları da kaldırmıştır ve sosyalist eğilimlerin önüne sert bir set çekmiştir. Spor ve kültür faaliyetlerine önem vermesi gençlerin sosyalist eğilimlerden uzaklaştırmak adına attı adımlar olarak bilinmektedir. Aynı zamanda parlamentodan komünist, halkçı ve sosyalist milletvekillerinin milletvekilliklerini iptal etmesi de güçlü nüfuz etkisinin göstergesidir (Örs, 2010: 500-5003). Aynı pratikler farklı şekillerde Nazi Almanya'sında Yahudi ötekisine karşı geliştirilmiştir.

Mussolini'nin güçlü olan haklıdır anlayışından kaynaklı söylemleri oldukça provakatif etki yaratmıştır. Yine de Mussolini'nin devletçi politikalarıyla sanayide ve tarımdaki gelişmeler ekonomiyi düze çıkarmaya yardımcı olmuştur ve işsizlik oranlarını düşürmüştür. Bu durum Mussolini'nin popülaritesini yükseltmekle birlikte halkın faşist rejime olan desteğini de arttırmıştır (Carocci: 1965: 36). İlerleyen zamanda İtalya topraklarını genişletmek isteyen Mussolini, Hitlerden de destek alarak dış politikada da saldırgan ve işgalci tutumlar sergilemiştir. Nihayetinde 1921-1922 yıllarında başlayan faşizm rüzgârı Afrika'da İngilizler tarafından mağlup olunması üzerine Mussolini'nin kendi etkinliğini kaybetmesiyle 1943 yılında sona ermiştir. Benzer işleyiş Hitler'in seçilmişin üstünlüğü elitizminde ve yayılmacılığında da gözlemlenebilmektedir.

Faşizmi bir anlamda Schmitt'in egemenliğinin kapsamında anlamak gerekmektedir. Egemenlikte Schmitt'in siyasal kavramı tanımlamasında yer verdiği siyaseti dost düşman ayrımı önemlidir (Schmitt, 2014: 14). Siyasalın tanımı diğer kavramlardaki ikilikler gibi kendine has dinamizmi olan bir kavramdır. Siyasetin en sert biçimini Schmitt, yoğunluğun en fazla olduğu durumda düşmanın belirlenmesi ve yok edilmesi gerekliliği olarak tanımlamaktadır. Tam bu nedenle birlik ve bütünlüğe abartılı bir vurguyla siyasal birlik korunmaya çalışılmaktadır. İçerideki ve dışarıdaki düşmana karşı devlet, toplumun birliğini sağlamalıdır. Düşman, ölümü hak eden ve yok edilmesi gerektirir. Böylesi bir hâkim işleyiş büyük bir egemenliğin gücünü açıkça ortaya çıkartmaktadır. Bütünlüğü sağlayıcı güç burada yalnızca devlettir. Devlet parçalanmayı önleyecek olan güçtür ve toplumu bir arada tutmaktadır. Devlet toplumsal alandaki her bir noktaya ilgilenecek kontrol mekanizmasıdır (Griffin, 2020: 203).

Modern dönemde toplumsal yapıyı kontrol etmeyi amaçlamış olan liderler, siyasal partiler ve ideolojilerin tanımlanmasında kullanılan totalitarizm kavramı, İtalyanca "totalitario" kelime kökünden türetilerek mutlak ve bütünlük anlamını taşımaktadır. Bu kavram 1920'li yıllarda Giovanni Gentile tarafından "ideal faşist devlet" in tanımlanması için kullanılmıştır (Dalkıran, 2018: 2). Bu bakımdan totalitarizm ve faşizm arasında ilişki kurulabilir. Totalitarizm tam da iki savaş arası dönemde cereyan eden Mussolini İtalya'sı, Nazi Almanya'sı ve Stalin Rusya'sının rejimlerinin temel özelliklerini de ortaya koymaktadır. Bu bakımdan totalitarizm kavramı faşizmi de kapsayacak özellikler barındırmaktadır ve bu yüzden olumsuz bir anlam içermektedir.

Tahakkümcü bir devlet anlayışı toplumu homojenleştirmektedir. Totalitarizm kavramı bu notada öne çıkmaktadır. Totalitarizmin ne anlama geldiği dönem dönem değişiklik göstermiş olsa da totalitarizmin kurucu unsurlarını incelemek gerekebilmektedir. Totalitarizm en genel anlamda siyasi iktidarın tek elde toplandığı, baskıcı ve mutlak parti yönetimlerini tanımlamakta kullanılmaktadır. Aynı zamanda totalitarizm hem özel alanın hem siyasal alanın hemen her yerinde siyasal, ekonomik, medyatik ya da silahlı olarak insanı tahakküm altına alan her türlü denetim mekanizmalarının tek merkezde toplandığı siyasal yapıları tanımlamak için kullanılmaktadır (Cevizci, 2005: 1631-1632). Totaliter rejimler de faşizm de toplumu devletin içinde zamanla eritmektedir ve tek tipleştirir. Siyaset toplumu negatif anlamda yutmaktadır. Devlet tahakkümcü bir yapıdayken her alana müdahaleci davranır. Devlet totaliter ya da faşist bir tahakkümcü yapıya sahip olduğunda bir anlamda toplumun maddi ve manevi tüm dinamikleriyle ilgilenebilir. Baskıcı rejimlerin istediği insan tipi tahmin edilebilir insandır. Totaliter ve faşizm de dâhil baskıcı tüm rejimler de toplumu sürekli kendi kontrolleri altında tutmak için belirsizlikleri tehdit olarak algılamaktadırlar. Bunun için de hareketleri tahmin edilebilir bir kitle toplumuna ihtiyaç vardır (Onay, 2021: 15).

Liberal öğretinin amacı devlet otoritesini minimize etmektir (Özbek, 2004: 48-50). Liberalizm egemen olan siyasal iktidar karşısında bireyi ve bireyin özgürlüklerini korumayı amaçlamaktadır. Ancak sosyalizm ideolojisi egemenliği geçici olarak kabul etmektedir ve egemenliğin olmadığı özgür bir toplumu tahayyül etmektedir. Egemenliği ve siyasal iktidarı tamamen gerekli gören ideoloji ise faşizmdir. Egemenliği kutsayan bu ideolojide egemenliğin mantığı ve yansımaları en net şekilde görmek mümkündür. Modern liberal devlet anlayışı

egemenliği devletle özdeşleştiren temel bir dinamiktir. Ancak son dönemde neoliberalizm düşüncesi liberalizmin özgürlükler üzerindeki vurgusunu ekonomik özgürlükler üzerinden içselleştirerek ekonomik serbestleşme pratiklerini toplumsal pratikler haline dönüştürmeye meyil etmiştir. Böylece devletler üretim modelinden finans modeline geçerek egemenliğin liberal formunu da değiştirmektedir. Brown bu ilişkiyi neoliberal dönemde devletlerin artık birer şirket gibi hareket ettikleri şeklinde kurmuştur (Brown, 2011: 85-126).

Liberal anlayış esasında bireyin özgürlük alanını desteklemektedir. Nitekim negatif özgürlük anlayışı bireyin zihinsel ve bedensel olarak kendi üzerindeki egemenliğini kapsamaktadır. Bu kapsam bireyin mülkiyetleri üzerindeki egemenliğini de içermektedir. Bu anlamda özgürlük kişinin bedenine zihnine ve mülkiyetlerine kimsenin dokunamaması ve bu haklarını ihlal edememesi anlamına gelmektedir (Berkday, 2002: 265). Pozitif özgürlük, bireyin başkaları tarafından müdahaleye uğramaması ya da kendi başına bırakılmasından daha fazlasını ifade etmektedir. Birey pozitif özgürlüğü kendi benliği üzerinde denetimiyle ve benliğinin hakimiyetini kurmasında etkin bir rol almasıyla kurabilmektedir (Pettit, 1998: 37-38). Pozitif özgürlük negatif özgürlükten ziyada kısıtlamalardan muaf olmak değil, bir şey yapabilme özgürlüğü olarak görülmektedir. Arendt özgürlük kavramını denetim ve egemenlik anlayışından uzak olacak şekilde siyasal özgürlük anlayışı geliştirmiştir. Arendt'e göre özgürlük, insanın iradi olarak bir eylem yapmasıyla mümkündür. Eylemde bulunma hali ise kamusal bir faaliyetin içerisinde bulunmak olarak düşünülmektedir (Berkday, 2003: 185). Tahakkümcü devlet ise tüm bu özgürlük alanlarını kısıtlamaktadır.

Hannah Arendt modern toplumun esasında “kitle toplumu” olduğunu düşünmektedir (Arendt, 2021a: 25; Arendt, 2021a: 174; Arendt, 2018a: 210). Bu toplumun dinamiklerinde ideolojileri ortaya çıkaran koşullar bulunmaktadır. Parçalanmış kitle toplumunda faşizm, bir çeşit ahlaki bir çürüme gördüğü için bu toplumlarda gelişebileceğinin bilincindedir. Toplum faşizm için artık belirleyici gücü olmayan insanlardan oluşmaktadır. Bu anlamda kitleyi bütünleştirerek bir topluma dönüştürebilecek ve bunu devlet gücüyle sağlayabilecek tek ideoloji faşizm olarak karşımıza çıkmaktadır. Totalitarizmde de bu anlayışı görmek mümkündür. Ancak faşizm ve totalitarizm arasındaki önemli farklardan biri de faşizmin kendi çatısı altındaki topluma daha anlamlı yaşamlar sunduğunu ileri sürmesidir. Faşizm artık devlete dönüşmeye başladıkça ona karşı dirençler toplumsal ve milli aidiyetlerle yer değiştirmeye başlamaktadır. (Sternhell, 2012: 312). Oysa totalitarizmin böyle bir önerisi olmamakla birlikte faşizmin duygulara hitap eden popülist yönünden oldukça ayrı bir noktada durmaktadır.

Totalitarizm bireysel özgürlükleri kısıtlayıcı siyasal muhalefeti baskılayan toplum üzerinde güçlü kontrol kurma eğiliminde olan baskıcı bir yönetim biçimi olmasından kaynaklı olarak faşizm ile benzerlikler taşısa da ikili arasında farklar belirgin şekilde anlaşılmaktadır. Bu özellikler her iki anlayış için ortak bir kabuldür ancak totalitarizm devletin toplum üzerindeki geniş kapsamlı kontrolünü ifade ederken faşizm veya komünizm gibi belirli bir ideolojiye bağlı olmakla birlikte böyle bir zorunluluğu da bulunmamaktadır. Totaliterlik tezi Soğuk Savaş dönemiyle şekillenen bir yaklaşım olarak hem Nazi rejimini hem de Sovyetler Birliği tarzında Komünizmi totaliter rejimler kategorisinde değerlendirmektedir. Bu değerlendirmeye birlikte her iki sistem üzerinden bir analizde bulunmaktadır. Bu yaklaşımda özellikle tek parti hakimiyeti, ideolojik kontrol, özgürlük karşıtlığı, bireyin kamusal hayattan dışlanması ve baskıcı devlet yapıları gibi unsurlar ön plandadır (Friedrich, 1969: 126).

Faşist bir rejim geniş yetkiler tanınmış otoriter bir lider etrafında örgütlenen güçlü bir hükümet yapısına dayanmaktadır ve genellikle tek parti sistemi uygulanmaktadır. Totaliter rejimlerde ise toplumsal denetim için polis devleti anlayışında daha geniş devlet araçlarını kullanmaktadır. Otoriterizm için koşulsuz itaat eden bireyler de vardır (Bouderon, 1989: 93). Totaliter rejimler yapıları gereği sınırsız bir iktidar talep etmektedirler. Bu talebin mümkün olması ise ancak topyekûn bir tahakkümle gerçekleşebilmektedir (Yazıcı, 2018: 202). Burada toplumsal mühendislik ön plandadır. Bireylerin inanç ve davranışları bu denetimci anlayış dâhilinde ilgili araçlarla sağlanmaya çalışılmaktadır. Faşist rejimler ise genelde ulusal birliğin sağlanması adına

milliyetçi ilkelerle hareket etmektedir ve hem iç hem dış düşmanlara karşı saldırgan bir tavır sergilemektedir. Ekonomik işleyiş yine totaliter rejimlerde devletin sıkı kontrolü altında tutulmaktadır. Faşist rejimlerde bu kontrole ek olarak özel mülkiyetin bir miktarına müsaade edilmektedir.

Milliyetçilik kavramı totaliter rejimlerde sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Çünkü devlete itaat eden birey belirli ve tutarlı bir unsur etrafında tutulmaya çalışılmaktadır. Faşizm için milliyetçilik temel bir kavramdır. Hem İtalya faşizminde hem Alman faşizminde milliyetçilik aşırı bir şekilde vurgulanmaktadır. Dayanışma ve birlikte hareket etmeye özendirme adına sosyalist tavırlar yine faşizmin temel kaynakları arasında görülmelidir. Bireylerin aktif bir kitlesel hareket için hazırlıklı olmaları adına sosyal görevlere katılımları özendirilerek ödüllendirilmektedir (Linz, 1984: 25). Milliyetçilik ve sosyalizm ideolojileri faşizmin içine işlenmiş bir şekilde kullanılmaktadır. İdeolojiyi totaliter yönetimler için önemli görmesine karşın Arendt “Ne Stalin sosyalizme ne de Hitler ırkçılığa tek bir yeni düşünce eklememiştir; ancak bir tek onların elinde bu ideolojiler ölümcül bir ciddiyet kazanmıştır.” Şeklinde yorumlamıştır (Arendt, 2014: 479).

Sternhell milliyetçiliğin faşizmin merkezinde yer aldığını düşünmektedir. Aynı zamanda faşizm sosyalizmin sınıf mücadelesi ve proleterya diktatörlüğünü reddederken eşitlik ve adalet söylemlerinden de etkilenmiştir. Dolayısıyla Sternhell, faşizmi sosyalist değerlerin milliyetçi bir bağlamda yeniden şekillendiği “üçüncü yol” anlamında bir karışım olduğunu ifade etmektedir (Sternhell, 1996: 218-223). Bu anlamda faşizmi milliyetçilik ve sosyalizmin bir tür karışımı olarak değerlendirildiğinde sosyalizmin dayanışmaya ve eşitliğe dair vurgusuna ithafen Arendt, eşitliğin saptırılması ve siyasal bir kavramdan çıkartılıp toplumsal bir kavram olarak kullanılması durumunun toplumun özel olan bireylere çok daha az alanın tanındığı zamanlarda tehlikeli bir kavrama dönüştüğünün altını çizmektedir. Çünkü böylesi bir durumda özel durumlu bireylerin varlığı çok daha açık bir konumda olacaktır. Ancak farklılıklar arası eşitliğe gönülsüz davranan grupların arasında çok daha zalimce ve insafsızca çatışmalar yaşanacaktır. Nitekim Yahudilerin eşit olması Nazi Almanya’sı için Yahudilerin farklılıklarının da ortaya çıkmasına ve antipati kazanmalarına sebep olmuştur. Bu durum nihayetinde Yahudi olan ve olmayan ayırımının en tepeye tırmanmasıyla sonuçlanmıştır (Arendt, 2021b: 108). Arendt faşizmin ve totalitarizmin farkının en iyi ordu gibi ulusal bir kurumun devletle ilişkisinde görmektedir.

“Faşist ve totaliter hareketler arasındaki farkı en iyi, orduya karşı, yani par excellence ulusal olan bir kuruma takındıkları tutumda görmek mümkündür. Onu siyasi komiserlere ya da totaliter seçkin birliklere tabi kılarak ordunun ruhunu yok eden Nazilerin ve Bolşeviklerin tersine, Faşistler, kendilerini devletle özdeşleştirdikleri gibi onunla da özdeşleştirdikleri ordu gibi, tamamen ulusal olan kurumları kullanabilmişlerdir. Faşist bir devlet ve faşist bir ordu istiyorlardı, fakat yine de ordu ordu, devlet devletti; sadece Nazi Almanya’sında ve Sovyet Rusya’ da ordu ile devlet, harekete bağlı birimler hali ne gelmişlerdir. Ne bir Hitler ne de bir Stalin olan faşist diktatör, klasik siyaset kuramı bağlamında tek gerçek gaspçıdır ve onun tek parti egemenliği bir anlamda çok parti sistemiyle hala sıkı sıkıya bağlı yegâne egemenlik biçimiydi. Faşist diktatör, emperyalist kafalı liglerin, birliklerin ve "partiler üstü partiler" in hedefledikleri şeyi başardı; o yüzden özellik le İtalyan faşizmi, ilhamını sadece aşırı milliyetçilikten alan mevcut bir devletin çatısı altında örgütlenmiş ve halkı kalıcı biçimde (oysa ulus-devlet onları ancak olağanüstü hallerde ve union sacree [kutsal ittifak] dönemlerinde seferber etmişti) Staatsbürger ya da patriotes haline dönüştürmüş modern bir kitle hareketinin tek örneğiydi” (Arendt, 2018a: 241-242).

Hangi kurum çatısı altında olursa olsun insanların ve milletlerin yaşam alanlarında yaşama hakları vardır. Ancak faşizm bu alanları işgal etme hakkını kendinde görmektedir. Faşizmde bireyden ve birey hak ve özgürlüklerinden bahsedilemez. Faşizmde bireyin en fazla bu yapılanma için yerine getirmesi gereken ödevleri olmaktadır (Yayla, 2009). Faşizmde yayılmacılık

meşrulaştırılmaktadır. Hakların kullanılması ve işgal edilmesi doğal bir haktır. Çünkü faşizm her türlü hakikati kendi tekelinde bulundurduğu düşüncesini topluma yaymaktadır (Can, 2009: 3).

Faşizm aynı zamanda kişiler arası ya da milletler/toplumlar arası eşitsizlik olarak görülebilir. Çünkü özünde bazı insanların ya da milletlerin daha üstün olduğu düşüncesi hâkimdir. Belirli bir doğal yapıdan (ırk) kaynaklı olarak güçlü toplumun daha yücelmiş olduğu mantığını görmek mümkündür. Ancak İtalyan faşizminde bu durum gözlemlenirse de Alman faşizmi tam olarak bu ilkeye dayandırılmaktadır. Eşitsizlik bu anlamda faşizmi kabullenmiş bir toplumda olumsuzluk ya da adaletsizlik olarak algılanmamaya başlamaktadır. Faşizmde yönetme ve yönetim elitlerin yani liderin işidir (Sternhell, 2012: 47). Dolayısıyla lider en seçkin kişidir. Bu anlayış elitizmin kabulünü beraberinde getirmektedir. Faşizmin bu yapısı demokrasiyle çelişmektedir. Çünkü demokraside eşitlik temel dinamiktir. Faşizmin demokrasi ile kendini özdeşleştirebileceği bir nokta vardır. Liderin kazandığı meşruiyet, onu halk iradesinin temsili olarak görmektir. Faşizmin karakteristik özelliklerinin totalitarizmle ilişkisi de ayırt edici özelliklerinden dolayı önemlidir. Bu anlamda Hannah Arendt'in düşüncelerini incelemek yerinde olacaktır.

2. Hannah Arendt' e Göre Totalitarizmin Bir Türü Olarak Faşizm

Hannah Arendt (1906-1975) Hannover'de Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Hannah Arendt Marburg ve Freiburg'da üniversite eğitimini tamamlamıştır. Arendt'in düşüncelerinin şekillenmesinde en önemli etkenlerden biri Almanya'da Hitler döneminde bir Yahudi olarak yaşaması ve dönemin gelişen tüm siyasi dinamiklerine şahit olmasıdır. Arendt, Hitler'in iktidara gelmesiyle birlikte Yahudi topluluklar üzerinde kurulan yoğun baskıdan dolayı Yahudi göçmen hareketlerinde aktif rol alarak Fransa'ya ve oradan da Amerika Birleşik Devletleri'ne geçmiştir. Arendt'in düşünce gelişiminde yaşadığı deneyimlerin etkisi net bir şekilde görülmektedir. Yahudilerin toplama kamplarında kötü muamelelere maruz kalmaları ve Holokost⁴ faciası sonrası Arendt Nazilerin işlediği suçları Yahudilere karşı ve tüm insanlığa karşı işlenmiş bir suç olarak değerlendirmiştir (Arendt, 2022: 31).

Nazizm faşizm olarak tanımlanabilir mi? Bu nokta başlı başına bir tartışma konusudur. Nazizmi faşizmin bir türeği olarak görmek mümkündür. Ancak özellikle her iki ideolojinin ortak noktalarını ve farklılıklarını ifade etmek bu tanımlamaya daha net bir açıklık getirebilmektedir. Arendt Nazizmi de faşizmi de totaliter rejimlerin örnekleri olarak incelemektedir. Esasında her iki ideolojinin de kitleleri harekete geçirerek bireyi nasıl araçsallaştırdığını ve baskıcı rejim olarak temel kaideleri irdelemektedir (Arendt, 2021b: 79). Griffin bu ortak noktaları faşizmin yeniden doğuş miti üzerinden tanımlayarak açıklamaktadır (Griffin, 2014: 81-82). Bu tanımlama Griffin'e göre Nazizm ile kesişmektedir. Özellikle şiddetin kullanımı, liderlik kültürü ve totaliter eğilimler bu kesişimin paydaşlarıdır (Griffin, 2014: 178-203).

Faşizm totalitarizm olarak tanımlanabilir mi? Bu sorunun cevabı da biraz karmaşıktır. Faşizm ve totalitarizm iki farklı siyasal sistemlerdir. Ancak bazı ortak özellikleri olması sebebiyle bu iki sistem arasında ilişki kurulabilmektedir. Dolayısıyla faşizmi anlamak adına totalitarizmin faşizmle benzerlik ve farklılık içeren özelliklerini ortaya koymak yerinde olacaktır. Arendt'in totaliteryanizm kavramı Stalinizm ve Nazizmi kapsayacak ancak İtalyan Faşizmi'ni dışlayacak biçimde kullanılmaktadır. Hannah Arendt totalitarizmi moderniteyle ilişkilendirmiştir ve totalitarizmin kaynaklarını ortaya koyarak esasında baskı ve şiddet içeren bu sistemin kitleler tarafından nasıl destek bulunduğunu analiz etmeye çalışmıştır. Bu konuda Zygmunt Bauman da benzer bir eleştiri sunmaktadır. Bauman, Holocoust'un modernitenin yarattığı rasyonel düşünce sistemi ve bürokratik organizasyonun ürünü olduğunu düşünmektedir (Bauman, 1997: 33-34). Modernite Bauman'a göre insanları kategorize etmeye, standartlaştırmaya ve sınıflandırmaya

⁴ Holocaust kavramı Yunanca bütün ve yanmış kelimelerinin birleşmesiyle oluşmaktadır. Bu kavram genel olarak 1933-1945 yılları arasında Yahudi soykırımını tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu soykırım yalnızca Yahudilere karşı değil engellilere ve bazı Polonyalıları karşı da uygulanmıştır. Bauman bu kavramı yalnızca Yahudi sorunu olarak değil tüm toplumun uygarlığın ve kültürün problemi olarak değerlendirmektedir (Bauman, 1997: 11)

yönelik bir eğilim taşımaktadır. Dolayısıyla Yahudiler bu süreçte dehumanize edilmiştir ve modern bürokratik ve bilimsel rasyonelliğin desteğiyle beraber bir “tehdit” olarak algılanmışlardır. Bu durum Holocaust’un modern tekniklerle icra edilmesine zemin hazırlamıştır (Bauman, 1997: 41). Nihayetinde Holocaust’un yalnızca Nazizmin aşırılıklarına indirgenmeyip aksine modern dünyanın yapısal özellikleriyle sıkı bir ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Buradaki bir diğer çıkarım ise Holocaust’u yalnızca Nazi suçu olarak değerlendirmenin gelecekte benzer trajedilere karşı modern toplumu savunmasız bırakacağıdır. Çünkü Holocaust Bauman’a göre modernitenin karanlık yüzünü temsil etmektedir ve modern toplumları potansiyel tehlikelere karşı yüzleşmeleri konusunda uyarmaktadır (118).

Arendt totalitarizmi ideolojik bir dünya görüşünün benimsenmesi ve bu görüşün ilgili bürokratik yapıların içerisinde hayata geçirilmesi olarak değerlendirmektedir. Totaliter rejimler Arendt’e göre mutlak bir kontrol anlayışını benimsemektedir. Bu anlayış kapsamında bireylerin temel hak ve özgürlükleri ihlal edilmektedir. Totaliter sistemler toplumsal yaşamı kontrol etmek ve kendi sistematik yapısı doğrultusunda dönüştürmek için insan haklarına saldırılmaktadır (Arendt, 1963: 438). Bu bakımdan insan haklarına dair totaliter rejimler açık bir tehdit içermektedir. Faşizm yine Arendt’in totalitarizm için ifade ettiği kontrolcü mekanizmayı devletin neredeyse tüm bürokratik yapısına yerleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu kontrolcü yapı devlet karşısında bireyi kapsayacak ve hatta “yutacak” şekilde pozisyon almaktadır.

Totaliter rejimler bireyleri devlete daha bağımlı hale getirmek için toplumsal dayanışma ve bu minvaldeki tüm bağları zayıflatma hatta kopartma eğilimindedir. Özellikle totalitarizmin sürekli olarak kriz yaratma eğilimi devletin hem bu kriz dönemlerinde egemenlik alanlarını genişletmesi hem de bireyleri daha da devlete bağımlı hale getirmesiyle sonuçlanmaktadır. Böylece toplumsal birlik alanının ortadan kaldırılması esasen toplumun homojenleştirilmesini amaçlanmaktadır. Bu sistem içerisinde özgür düşünme yetisini kaybeden bireyler Arendt’e göre siyasal insan olma özelliklerinden de ayrılmaktadırlar. Arendt bu durumu zihinsel yaşamın üç temelinden ilkinin yani düşünmenin gerçekleşmediği yaşam tarzı olarak tanımlamaktadır (Arendt, 2018b: 481). Faşist bir yönetim toplumu homojenleştirerek bireysel farklılıkları içinde eritmektedir (Sternhell, 2012: 26). Arendt’in bahsettiği kamusal alanın ortadan kalması durumu faşizm içinde kitle toplumunun faşist lidere bağımlılığıyla sonuçlanmaktadır. Arendt’in tasnifi durumundaki birey artık eylemsel pratiklerini yalnızca faşist liderin komutlarını yerine getirmekte bulmaktadır ve kendisini bu şekilde bir bütünlükle kuşatılmanın içinde bulmaktadır (Arendt, 2018a: 24). Arendt de aynı şekilde kitle toplumunda güvenini kaybeden insanın hakikate ulaşmak için bilmeye, bilmek için yapmanın gerekliliğine yöneldiğini ifade etmektedir. Düşünmenin yerini böylece eylem (yapmak) almıştır.

Totaliter rejimleri açıklamak için Hannah Arendt bazı temel kaynaklar sunmaktadır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren imparatorlukların çökmesi totalitarizmin ana kaynaklarından biridir (Arendt, 2021c: 27). Çünkü Arendt bu imparatorlukların parçalanmalarının ardından milliyetçilik akımının çok daha güç kazandığını, etnik grupların da yükselişe geçmesiyle birlikte toplumsal çözümlerin ve kopuşların yaşanmaya başladığını ileri sürmektedir (Arendt, 2018a: 68). Arendt, Holokost faciası totalitarizmin bir sonucudur der. Yahudi karşıtlığının genişlemesi ve Antisemitizmin yükselmesi totaliter rejimlerin nefret ve kışkırtmaları için uygulanabilir bir zemin hazırlamıştır (Arendt, 2021b: 78). Antisemitizmin yükselişi Nazi Almanya’sında faşizmin yükselişiyle de doğru orantılı olmuştur. Bu sebeple antisemitizm -Nazi özelinde- faşizmin de kaynaklarından biri olarak değerlendirilebilmektedir.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında emperyalizm devlet sınırlarının yeniden çizilmesinin yol açtığı mülteci kriziyle çalkalanmıştır. Milyonlarca insanın yerinden edilmesi ve devletlerarası düzensizlik, toplumları ve siyasal sistemleri destabilize etmiştir. Bu durum, totaliter rejimlerin güç kazanmasına ve mültecilere yönelik nefretin artmasına yol açmıştır. Totaliter rejimlerin toplumu kontrol edici bir güç olarak ortaya çıkması toplumsal bütünlük için nefret duyulan ötekini yaratmaya yüksek bir yönelimle ilerlemiştir. Böylece totaliter sistemin altında toplumların

eylemleriyle birlikte içselleştirilmiş bir duygusallığın da kontrolü söz konusudur (Arendt, 2021b: 94). Faşizmde yoğun duygular faşist liderin söylemleriyle şekillenmektedir. Antisemitizmin varlığı Alman milliyetçiliği için yeterli derece nefret duyulacak öteki yaratma ortamını sağlamıştır (Arendt, 2018a: 88).

Arendt totaliter rejimlerin yükselmesindeki en büyük etmenlerden birinin insanların kamusal alanda kendi farklılıklarını ifade edememeleri olarak görmektedir. Kamusal alandan çekilen birey özel alana ve özel alanın iş ve emek kısmına yönelmektedir. Bu durumda insan kendi anlamını bulduğu politik eylem sahasından uzaklaştıkça özel alanını daha da genişletmektedir. Dolayısıyla özel alanın gelişmesi ekonomik gelişmeyi de desteklemektedir. Ancak modern dönemde insanın ekonomi genelinde özel alana çekilmesi ve kamusal alandan uzaklaşması kendi bilişsel alanını da olumsuz etkilemektedir. Gittikçe anlamını yitirmeye başlayan insan düşünme yetisinden de uzaklaşarak nihayetinde bir kitle toplumuna dönüşmektedir. Böylesi bir düzende totaliter rejimler yükselerek tek tipleşmiş toplumu kolaylıkla yönlendirebilmektedir (Arendt, 2022: 386). Tek tipleşmiş toplum tam da faşist bir yönetimin istediği toplum modelidir. Bireysel farklılıkların giderek azaltılması ve nihayetinde yok edilmesi faşizmin hedeflerindedir.

Arendt bu anlamda insanın eylem alanında kendi kimliğini bulduğunu düşünmektedir (Arendt, 1994: 17). Ona göre eyleyen insanlar, kendi özgün kimliklerine artık sahiptir. Eylem sahibi insanlar kendilerinin bilincinde oldukları için birbirlerinde farklılıklarıyla ayrılırlar. Eylem insanların bu farklılıkları onların belirli sınıflandırmalara tabi tutulmasını ya da kategorize edilmesini zorlaştırdığı için aynı zamanda onları tahmin edilemez de kılmaktadır (Howle, 1991: 32). Bu anlamda tahmin edilemeyen insanları onların iradelerinin dışında hareket ettirmek ve yönlendirmek çok daha zordur. Bilinçli eylem insanı kadar onun içinde olduğu ve geliştirdiği kamusal alanın yönlendirilmesi de bir o kadar zordur (Kartal, 2018: 203). Faşizm tahmin edilemeyen insanı tehdit olarak algılamaktadır. Ancak bu baskın düzen, ona uyacak ve itaat edecek bir topluma ihtiyaç duymaktadır. Kitleleri peşinden sürükleyen lider, kendisine itaat edecek coşkulu toplumu belirlediği öteki karşısında bir bütün olarak birleştirmektedir.

Totaliter rejimler için düşünüldüğünde eylem alanında aktif ve bilinçli düşünebilen insan totaliterizmin uygulanmasına müsaade etmeyecek insandır. Dolayısıyla eylem alanından uzaklaşmış ve özel alana çekilmiş insana totaliterizm ihtiyaç duymaktadır. Aynı ihtiyaç faşizm için de söz konusudur. Totaliter rejimin homojenleştirdiği toplum yapısında bireylerin konuşmalarına dahi yer verilmezken Arendt bir bireyin eylem insanı olması konuşarak gerçekleştirdiği konusunda ısrarcıdır. Çünkü gelişimin sağlanması bu özgür ifade imkânına bağlıdır. Ancak faşizm hem hukuksal hem fiili olarak özerk bireylere müsaade etmeyecektir. Özellikle politikanın kendisi bir eylem alanı olarak değerlendirilmelidir. Bu alanda bireyler özgür kimlikleriyle var olabildiklerinde gelişim sağlanabilmektedir. Arendt'in bireyin modern dönemde özel alana yönelmesiyle totaliter rejimlerin yükseliş kazanması düşüncesini totaliterizmi bir tepeden inme rejim olmak yerine toplumsal problemlerin çıkmazlarının totaliter rejimlere yol açması olarak okumak gerekmektedir. Dolayısıyla Arendt'ten hareketle faşizmin büyük kitlelerce desteklenmesini faşizmi tepeden inme bir ideoloji olarak görmek yerine halkın içinde bulunduğu toplumsal koşulları da hesaba katarak esasında tabandan gelen taleplere popülist bir yükseliş olarak görmek mümkündür.

Arendt insanın siyasal bir varlık olarak kendini gösterebilmesinin ancak kamusal ve özel alan arasındaki sınırın çok net bir şekilde korumasıyla mümkün olduğunu savunmaktadır (Arendt, 2021a: 84). Bu ayrım sağlanamadığında toplumsal alan oluşur ve bu alan, kamusal ve özel alanın buraya taşındığı ve kamusal alanın bastırılarak bir kitle toplumunun oluşumuna dönüşebileceği tehlikesini barındıran bir alandır (Arendt, 2018a: 293). Tam da bu ortam baskıcı rejimlerin doğmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla tipik seçimlerin yapılması ya da parlamentoların var olması gibi demokratik uygulamaların varlığı tek başına demokrasinin uygulandığı anlamına gelmemelidir. Arendt bu noktada bireylerin politik eyleminin etkin varlığını demokrasinin en kilit gerçekliği olarak değerlendirmektedir. Bu bileşeni faşizmde görmek mümkün değildir. Faşizm

kamusal alan ve özel alan sınırını ihlal ederek bireyin eylemini ancak faşizme uygun hareket edecek şekilde yönlendirmektedir (Arendt, 2021a: 235).

“Politik eylemden”⁵ uzaklaşmak Arendt için insanın insan olmaktan çıkması anlamına gelmektedir (Arendt, 1994: 317). Böylece kitle toplumuna dönüşmüş birey yalnızca yukarıdan verilen talimatlara uyan ve yerine getiren otomatik bir işlemci gibi hareket eder. Söz söyleme ya da tartışma ihtiyacı dahi hissetmeyen insan tüketim toplumu içerisinde kaybolmaktadır. Bu durum çok tehlikelidir. Bunun önüne geçebilmek ancak bireyin fikirlerini özgürce ifade etmekten korkmamasıyla mümkündür. Bu bakımdan eylem insanının en net şekilde Yunan şehir devletinde görüldüğünü ifade eden Arendt aynı zamanda bu dönemdeki düşünselliğe eylemden daha fazla önem verilmesini eleştirmektedir. Arendt için eylemselliğin ifade edilmesi ve ifade özgürlüğü özgür düşünmekten çok daha önemlidir (Toker Kılınç, 2003: 546). Özel alanın sınırlarının kalkmasıyla birlikte modern toplumda hane içine gizlenmiş şiddet, kamusal alana geçmektedir. Bundan sonraki süreçte şiddet hem kamusal hem toplumsal alanın bir gerçekliği haline gelmektedir. Bu durum toplumu yıkıcı etkiye sahiptir. Bu etkiden dolayıdır ki faşist yönetimler çok uzun yıllar devam etmemiştir. Çünkü demokratik bir ilke olarak kamusal alan insanların/yurttaşların fikirlerini sözlerini ve iradelerini eylemleriyle, özgür katılımlarıyla gösterebildikleri alandır (Yılmaz, 2007: 3).

Eşitlik ve adalet vurgusu yapan Arendt, insan haklarının yitirilmesini siyasi topluluğun yitilmesiyle eşdeğer tutmuştur. “O zamanlar giderek artan sayıda insanın başına gelen felaket, belli hakların değil, her türden hakkı garanti etme iradesine ve gücüne sahip bir topluluğun kaybıydı. Buradan da anlaşılmalıdır ki, insan, insan olarak temel niteliğini, insanlık onurunu yitirmeden de İnsan Hakları denen hakları yitirebilir. Sadece siyasi topluluğu yitirmek, insanı beşeriyetin dışına sürer.”(Arendt, 2018a: 305-306). Toplumun yitilmesi totaliter ve faşist yönetimlerin insan hakları esasında insanın kanaat ve eylem haklarından yoksun bırakılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Haklarından mahrum edilenler -özellikle baskıcı rejimin haksız olarak tanımladığı kişi ve gruplar- aynı zamanda yurtsuz kalmakla da karşı karşıyaydılar. Arendt insan haklarının korunmasını ve uygulanmasını eylem ve (baskıcı olmayan) siyasal bütünlüğün varlığıyla ilişkilendirmektedir. “Eğer bir kabilenin ya da geri kalmış başka bir topluluğun insan hakları yoksa, bunun nedeni henüz bir bütün olarak bu uygarlık evresine, halkın ve ulusun hükümlerine ulaşılmamış olmalarından, yabancı ya da yerli bir despotun baskısı altında yaşamalarındandı.” (Arendt, 2018a: 295).

Bir toplum için terk edilmişlik durumu hâkim olduktan sonra insanlar daha monoton bir şekilde yaşamaya başlarlar. Bu ortam bir anlamda baskıcı yönetsel hareketlere uygun zemini oluşturmaya başlamaktadır. Doğa ve tarih aracılığıyla yasallıklarını ilan eden baskıcı, totaliter ve faşist rejimler toplumu stabilize eder. Belirsizlik bu rejimler için tehlike anlamına gelmektedir. Çünkü stabilize olmuş toplum artık tahmin edilebilirdir. Aksi bir durum artık rejim için tehlike içermektedir. Arendt’in doğarlık kavramı tam da bu noktada önem arz etmektedir. Doğarlık insanın düşünme eyleme odaklandığı alan olarak, içerisinde bir belirsizlik ve yenilik potansiyelinin az olmasıyla totalitarizm için en uygun ortamdır (Onay, 2021: 142). Nitekim faşizm Arendt okumasından geçtiğinde aynı zeminin faşizmin gelişmesi için de uygun olduğu kaçınılmazdır.

Sonuç

Faşizm bir ahlaki değer ya da hukukla sınırlandırılmamaktadır. Toplumun belirsizlik içinde olduğu ve bu belirsizliği belirleyen etkin bir otoritenin olmayışı faşizmin oluşmasına zemin hazırlayan mekanlardan en önemlilerindendir. Bu belirsizlik ancak egemenin kararıyla ve

⁵ Politik eylem, Arendt’in emek, iş ve eylem kavramlarını içeren *vita activa* kavramıyla tanımlanmaktadır. Arendt *vita activa*’yı saf ve bireysel bir düşünce anlamını karşılayan *vita contemplativa*’dan ayırmaktadır. Daha ziyade *vita activa*, insanı hayvanlardan ayıran ve yaşamın devamlılığında bir temel olan özgür ve anlamlı varoluşu gerçekleştirmeyi kapsayan bir terimdir. İnsanın “etkin olarak bir şeyler yapmaya yöneldiği ölçüde insani yaşamı ifade etmektedir (Arendt, 1994: 17).

uygulayıcı mekanizmalarıyla belirginleşebilmektedir. Sezgileriyle karar alan güçlü bir lider, kendi toplumunu inşa etmeye başladığında faşizmin kapıları aralanmaya başlanmıştır. Faşizm toplumu inşa ederken şiddeti kullanabilir. Devletin kontrol mekanizmasını arttırmasıyla şiddet içerikli faaliyetleri ön plana çıkmaktadır. Tam bu noktada faşizmde egemenin varlığı en net şekilde açığa çıkmaktadır. Faşizm ideolojisi bir devlet yapılanması içerisinde belirli fonksiyonların varlığıyla anlaşılmaktadır. Faşist bir ideolojiyle belirlenen yüce bir toplum inşası için kan akıtmak ve acı çekmek katlanılması gereken şeyler haline dönüşebilmektedir.

Faşizm ve totalitarizm birbirlerine oldukça yakın iki yönetim biçimidir. Ancak iki görüş arasında belirli farklar bulunmaktadır. Totalitarizm etimolojik olarak faşist yönetimleri tanımlamak için de kullanılmış bir kavramdır. Her iki sistem devletin tüm yönlerini kontrol etme amacı taşımaktadır; ancak faşizm genellikle bu kontrolü aşırı milliyetçilik, militarizm ve otoriter liderlik üzerinden gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Totalitarizm daha geniş bir yelpazeye sahipken; faşizm grup ve sınıf hâkimiyetini öncelemektedir. Karizmatik bir liderin belirli bir ideolojiyi temsil esası faşizmin temelinde yer almaktadır. Totalitarizmde liderin böyle bir yükümlülüğü yoktur. Çünkü faşizm totalitarizme göre çok daha kişiselleştirilmiş bir siyaset anlayışı benimsemektedir. Aynı şekilde totalitarizmin etnik bir ayrımı olması mümkündür; ancak faşizmdeki gibi bu ayrım bir zorunluluk halinde uygulanmamaktadır.

Arendt'in düşünceleri güncel tartışmalar içerisinde yerini korumaya devam etmektedir. Onun düşüncelerinde yer alan insanların birbirleriyle olan etkileşimleri dikkat çekmektedir. Modern çağda insanlar arası etkileşimlerin azalması ve kamusal alan- özel alan ayrımının silikleşmesi ve görünmezleşmesi, diğer yandan insanlara ve özellikle bazı gruplara karşı hınç duyulması içinden çıkılmaz şiddet sarmallarının anlaşılmasında Arendt'i ön plana çıkartmaktadır. Politik olandan uzaklaşan insanın kimliğini kaybetmesi ve bir insanın en çok anlam bulacağı alanın politik eylem olması görüşü de Arendt'i özgün kılmaktadır. Bu bakımdan politik eylemini kaybeden bireyler vatandaş olmaktan çıkıp yığınlara dönüşerek baskıcı rejimlerin oluşmasına sebep olmaktadır. Faşizm ise kamu hayatını militarize ederek tüm muhalif görüşleri yok etmeyi amaçlamaktadır.

Arendt'ten hareketle baskıcı bir rejimin oluşmasına sebebiyet veren etmenleri faşizm için kabul etmek mümkündür. Nitekim Arendt bu rejimlerin tepeden inme bir şekilde yükselmesi yerine toplum tabanından ne şekilde yükseldiğini açıklamaya çalışmıştır. Faşizmde her ne kadar karizmatik bir liderin etkinliği ön plana çıksa da tıpkı Arendt gibi faşizmin yükselişinde toplumsal koşulların ve bireysel davranışların faşizme etkisini görmek mümkündür.

Her ne kadar faşizm ve totalitarizm aynı kavramlar olarak değerlendirilmese de bu kavramların birbirlerine yakınlığı aşıkârdır. Kitle toplumunda insanların kendi materyalist menfaatleri peşinde koşması Arendt'in de üzerinde durduğu üzere toplumsal bir çöküşü yaratmaktadır. İnsan bu safhada hayatı kontrol edemezcesine pasif bir konumdadır. Böyle bir ortamda devlet müdahaleci davranarak daha iyi ve sağlıklı bir toplum inşa edebilmektedir. Faşizm bu inşayı kişisel liderin ön planda tutuldu güç ideolojisiyle yapmaya çalışmıştır. Nitekim bu düşünce çürümüş toplumdan güçlü lider aracılığıyla bir çıkış olarak da değerlendirilebilmektedir. Faşizmin kendini devletine adayın anlamlı varlık olarak insan artık bu çürümeden çıkıp anlamlı bir hayatta kendisini bulacaktır. Kendisini daha yüce hisseden insan, Arendt'in insanın kendisini en anlamlı ve yüce bir olgu olarak siyasal eylemde bulabileceği görüşüyle de örtüşmektedir. Ancak Arendt'in baskıcı yönetimleri politığın varlığına bir tehdit olarak gördüğünü unutmamak gerekmektedir.

Kaynakça

Agamben,G. (2001). *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Aksoy, M. U. (2016). Kutsal İnsan: Giorgio Agamben'in Egemenlik Anlatısında Kurbansal Durum, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), 16-40

- Arendt, H. (1963). *The Origins of Totalitarianism*, New York: Meridian Books.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu*, (çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2014). *Formasyon, Sürgün, Totalitarizm*, (çev. İbrahim Yıldız), Dipnot Yayınları, Ankara.
- Arendt, H. (2018a). *Totalitarizmin Kaynakları-2*, (çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arendt, H. (2018b). *Zihnin Yaşamı*, (çev. İsmail Ilgar), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arendt, H. (2021a). *Totalitarizmin Kaynakları-3*, (çev. İsmail Serin), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arendt, H. (2021b). *Totalitarizmin Kaynakları-1*, (çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arendt, H. (2021c). *Şiddet Üzerine*, (çev. Bülent Peker), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arendt, H. (2022). *Kötülüğün Sıradanlığı*, (çev. Özge Çelik), Metis Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (1997). *Modernite ve Holocaust*, çev. Suha Sertabiboğlu, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Berktaş, F. (2002). *Metafizik ve Politika*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Berktaş, F. (2003). *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Bouderon, R. (1989). *Faşizm İdeolojisi ve Uygulamalar*, (çev. Kenan Somer), Onur Yayınevi, Ankara.
- Can, N. (2009). Şiddetin İdeolojik Yüzü ya da Faşizmin Korunan Baltası, *Atatürk Üniversitesi SBE*, 13(1), 1-10.
- Carocci, G. (1965). *Faşizmin Tarihi*, (çev. M. Yılmaz), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Cevizci, A. (2005). *Felsefe Sözlüğü*, Sayı: 6, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Costa Pinto, A. (1991). *The Salazar New State and European Fascism*, EUI Working Paper, European University Institute, Florence.
- Friedrich, C. J. (1966). *The Evolving Theory and Practice of Totalitarian Regimes. Totalitarianism in Perspective: The Views*, Pall Mall Press, London.
- Griffin, R. (2014). *Faşizmin Doğası*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Howle, V. B. (1991). *Hannah Arendt: The Relationship Between the Vita Activa And The Vita Contemplativa*, Duquesne University Press, USA.
- Kartal, O. (2018). Hannah Arendt'in Doğarlık Kavrayışı ve Siyaset Felsefesi İçin Yeni Bir Hareket Alanı, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 26, 199-125.

- Kalaycıoğlu, E. (2014). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Kymlicka, W. (2016). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, (çev. Ebru Kılıç), İstanbul Üniversitesi Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Linz, J. J. (1984). *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, (çev. Ergun Özbudun), S Yayınları, Ankara.
- Marquez, X. (2019). *Demokrasi Dışı Siyaset: Otoriterlik, Diktatörlük ve Demokratikleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Neocleous, M. (2018). *Faşizm*, çev. Doğan Barış Kılınc, Natobene Yayınları.
- Onay, G. (2021). *Hannah Arendt'in Totalitarizm Eleştirisi*, Pamukkale Üniversitesi SBE, Y. Lisans Tezi.
- Örs, H. B. (2010). Faşizm: Modernitenin Karanlık Yüzü, 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla *Modern Siyasal İdeolojiler*, (s. 477-514). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Özbek, M. (2004). *Kamusal Alan*, Hil Yayınları, İstanbul.
- Patton, P. (2007). Agamben and Foucault on Biopower and Biopolitics, *Giorgio Agamben: Sovereignty and Life* içinde ed. Matthew C. Steven, D. Stanford University Press.
- Pettit, P. (1998). *Cumhuriyetçilik*, çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Rousseau, J. J. (2010). *Toplum Sözleşmesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Sander, O. (2004). *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Yayınevi, Ankara.
- Schmitt, C. (2014). *Siyasal Kavramı*, çev: Ece Göztepe, Metis Yayınları, İstanbul.
- Schmitt, C. (2020). *Siyasal İlahiyat*, çev: E. Emre Zeybekoğlu, Dost Kitapevi, Ankara.
- Sternhell, Z. (1996). *Neither Right Nor Left: Fascist Ideology in France*, Translate: David Maisel, USA, Princeton Academic Press.
- Sternhell, Z. (2012). *Faşist İdeolojinin Doğusu*, çev. Şule Çınar, Ayrıntı Yayınları, Ankara.
- Toker Kılınc, N. (2003). *Hannah Arendt, Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt: 1, Etik Yayınları, İstanbul.
- Uslu, C. (2020). Popülist Egemenlik Anlayışının Teorik Kökenleri: Rousseau ve Schmitt, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25 (47), 3-38.
- Vincent, A. (2006). *Modern Politik İdeolojiler*, çev. A. Tüfekçi, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Yayla, A. (2009). 'Liberaller, Kemalistler ve Faşizm', *Zaman Gazetesi*. 24.
- Yazıcı, T. (2018). Hannah Arendt'e Göre Totalitarizmin Neliği, *Kaygı*, Sayı: 30, 191-207
- Yılmaz, Z. (2007). Hannah Arendt'te Özel Alan Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağda Toplumsal Alan, *Atatürk Üniversitesi SBE*, Doktora Tezi.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers:
Birinci yazar /First author % 100

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).